

УДК 340.0

DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0941-2023-45-517>

С. М. Олейников, к. ю. н, доцент, науковий співробітник Сектору порівняльного конституційного та муніципального права НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України
ORCID ID: 0000-0002-5940-1728

НАУКОВІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. *Аналіз та узагальнення накопиченого знання, у науковому пошуку передбачає процес генерації нового знання шляхом подолання усталених концепцій, ідей та алгоритмів наукової діяльності. Методологія юридичної науки показана як система наукових підходів та методів пізнання. Автор обґрунтовує доцільність розрізнення наукових підходів та методів у правознавстві. Науковий підхід як ширше поняття може охоплювати концепції, принципи, методи, інші засоби пізнання.*

Ключові слова: *право, наука, юридична наука, методологія юридичної науки, науковий підхід, науковий метод.*

Постановка проблеми. Проблема змісту методології науки завжди неоднозначна, але закономірно актуальна серед дослідників.

Аналіз досліджень проблематики підтверджує, що методологію науки, як правило, розглядають у вузькому та широкому

смыслах. У широкому значенні методологія науки має на меті аналіз безпосереднього предмета науки, структури наукового знання, його динаміки, функціонування. Методологію науки у разі можна як теорію самої науки. У цьому значенні методологія науки розглядає такі важливі концептуальні характеристики науки, як осмислення свого буття, своєї системи, структури, законів, категорій, функцій.

Методи, методологія, методика — поняття, які характеризують як наукову діяльність, так і всю організацію та будь-якої людської діяльності.

Неоднорідний характер наукової діяльності зумовлює і різноплановість застосовуваних методів та її методик, що є механізмом реалізації методів.

У рамках методології науки доцільно розрізняти наукові підходи та методи проведення досліджень. Науковий підхід відрізняється широтою охоплення явищ та процесів у ході дослідження, а також засобів пізнання та може включати концепції, принципи, категорії, методи, інші прийоми пізнання. Вибір наукових підходів визначає параметри дослідження.

Методологія юридичної науки все ж таки єдина, а вже в ній можна виділити різні напрями і визначити їх як наукові підходи.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми методології взагалі та методів наукових досліджень аналізувалися на загально-науковому (філософському) рівні, так і в загальній теорії держави і права, окремих галузях правознавства, численній навчальній літературі в аспектах організації наукових досліджень [10; 7], досліджень методології сучасного правознавства [5, с. 33—49; 6], ретроспективного аналізу становлення сучасної методології [3], методології порівняльно-правових досліджень, сучасних конституційно-правових досліджень в Україні [12], досліджень окремих підходів, зокрема, аксіологічного, в методології сучасної юриспруденції [11].

Мета статті — аналіз передумов для розрізнення та співвідношення наукових підходів та окремих методів та прийомів наукового дослідження, які можуть бути визнаними в науці або новоствореними. Показати засади структуризації наукових підходів залежно від концептуальних ідей, парадигм, принципів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Проблема змісту методології науки завжди неоднозначна, але закономірно актуальна серед дослідників.

Аналіз досліджень проблематики підтверджує, що методологію науки, як правило, розглядають у вузькому та широкому сенсах. У широкому значенні методологія науки має на меті аналіз безпосереднього предмета науки, структури наукового знання, його динаміки, функціонування. Методологію науки в даному випадку можна роздивитись, як теорію самої науки, науку про науку. У цьому значенні методологія науки розглядає такі важливі концептуальні характеристики науки, як осмислення свого буття, своєї системи, структури, законів, категорій, функцій. Як основні розв'язувані нею проблеми називають: верифікацію наукових теорій, співвідношення наукових теорій і реальності, закономірності формування наукових теорій, приroda наукового знання, структура наукового знання, мова науки, співвідношення наукової та природної мов, стилі наукової мови. Ця саморефлексія науки — свідчення зростання ролі наукового знання у світі та самостійності науки. Можна погодитись з таким розумінням змісту методології науки. Але з огляду на гранично широке значення самого поняття необхідно було б конкретизувати його статус як, наприклад, «теоретичне осмислення теорії», як «наукове осмислення науки».

У вузькому значенні під методологією науки розуміють вчення про методи пізнання, методи дослідження, методи наукової діяльності. Однак такий підхід залишає на периферії поняття «методологія науки» вчення про наукові категорії та дефініції, вчення про предмет науки, її систему, закони, побудову наукового дослідження та інші. Класичне розуміння в історії та філософії науки методологія науки завжди трактувалася як вчення про методи.

Методи, методологія, методика — поняття, які характеризують як наукову діяльність, так і всю організацію та будь-якої людської діяльності.

Як і будь-яке наукове поняття, метод фіксувався в багатьох визначеннях дослідників: як узагальнене уявлення схеми взаємодії суб'єкта та об'єкта, як моделі діяльності, як системи правил

та регулятивних принципів вирішення завдань, як категорія свідомості, абстракція певної системи дій.

У філософії методом називають спосіб побудови та обґрунтування філософського знання. Визначення методу як такого у філософській традиції належить Р. Декарту: точні та прості правила, суворе дотримання яких завжди перешкоджає прийняттю хибного за справжнє.

Родоначальником методології вважається англійський філософ Ф. Бекон, який вперше висунув ідею озброїти науку системою методів і реалізував цю ідею в «Новому органоні» [1].

Предметом методології науки є дослідження способів обґрунтування наукового знання, що дозволяють надавати гіпотезам статусу об'єктивного знання. Для юридичних досліджень з огляду на складність державно-правових явищ методологічна спроможність є фундаментальною умовою наукової коректності та обґрунтованості результатів. Поєднання предмета та методу дослідження виділяється методологією як одна з найнеобхідніших умов успіху наукового дослідження. Досвід показує, що кожен новий період поступального розвитку науки, у тому числі й науки про право та державу, висуває підвищені вимоги до методології наукових досліджень. Метод характеризується конкретністю вибору шляху на вирішення конкретної наукової задачі.

Занурення у дослідження передбачає освоєння попереднього наукового досвіду, накопичення та аналіз знань – сформульованих раніше ідей та концепцій для генерації нового знання.

Необхідність визначення актуальних пошуків та визнання їх результатів як нового знання актуалізує пізнавальні установки, підходи та методи, що цілі спрямовують науковий пошук, у тому числі, в юриспруденції.

Юридична наука як соціальний інститут передбачає: існування спільноти вчених-юристів, які дотримуються прийнятих у цьому середовищі установок, правил та норм діяльності; відтворення діяльності у певних формах, спрямованих на генерацію нового знання, досягнення наукового результату.

Наука існує не лише як система знань, а й як соціальний інститут, який має на меті функціонування якого – генерація

нового знання та фрагментація накопиченого. Наукове пізнання — це вид діяльності з виробництва наукових знань, взятих у їх розвитку і розглянутих в соціокультурному контексті, що історично змінюється.

Питання стану будь-якої галузі соціально-гуманітарного знання, у тому числі правознавства, адресовані до точності та адекватності відображення ним соціальної реальності. Визначальним фактором їх вирішення є не тільки знання в предметній галузі, а й оволодіння методологічними засобами досліджень, оскільки освоєння наявних та створення нових фрагментів та масивів знань завжди супроводжуються застосуванням методології.

Якщо розглядати юридичну науку як накопичені та існуючі на даному витку її розвитку системні знання про право, то в її охопленні виявляються: 1) правові доктрини (концептуальне бачення права); юридична догматика, техніко-юридичні засоби та прийоми, що дозволяють працювати з нормативними правовими масивами, орієнтуватися в принципах та інститутах права, правовідносинах, способах та прийомах тлумачення права; 2) юридична практика (робота суб'єктів громадського та приватного права).

Методологія є відмінною особливістю діяльності та є невід'ємним елементом свідомості та культури дослідника.

Тим часом, у розділах, присвячених методології в дисертаціях та наукових статтях з юридичних наук, часто міститься скромна згадка про використані автором методи, без розкриття їх змісту стосовно конкретного предмета дослідження.

З позицій методології наукового дослідження важливо визначитися як з об'єктами, що підлягають освоєнню, так і із засобами пізнання, здатними охопити ці об'єкти з метою отримання достовірного та обґрунтованого наукового знання. Від вибору орієнтирів у науковому пошуку, засобів генерації та узагальнення знання, а також від комбінації, поєднання, трансформації цих методів та підходів у рамках дослідження залежить його результат, вибір методології, тобто наукових підходів та методів.

Неоднорідний характер наукової діяльності зумовлює і різноплановість застосовуваних методів та її методику, що є ме-

ханізмом реалізації методів. З допомогою конкретних методів вирішуються завдання реалізації наукових запитів у сфері науки. Наприклад, суб'єктивний метод, що використовується в гуманітарному знанні, орієнтує дослідника на вивчення особистісних, суб'єктивних форм вираження явищ дійсності, а об'єктивний метод дослідження спрямований на вивчення зовнішніх, матеріальних явищ поза їхнім ставленням до суб'єкта (аналіз творів, наукових текстів).

Дослідник сьогодні активно використовує соціологічний метод, коли будь-яке явище сприймається як соціальний, громадський феномен, соціальний інститут, форма соціальної діяльності.

Дослідження у правознавстві є винятком, підкреслюється їх «соціалізація» [8; 9].

Класичними залишаються емпіричний і теоретичний методи, розмежування та єдність яких було відзначено Г. Гегелем: емпіричний орієнтує вивчення зовнішніх властивостей явищ, їх опис, а теоретичний — метод «роздуми». Загальні закономірності наукової діяльності орієнтує вченого вивчення загального, необхідного, істотного, стійкого, а чи не одиничного, випадкового.

Актуальними залишаються взаємопов'язані логічний та історичний методи. Реальний світ завжди відображений наукою як єдність історії та логіки на противагу видимому хаосу: історичне буття має об'єктивну логіку розвитку.

Наукова діяльність зберігає актуальність методів абстрагування та ідеалізації, як засобів «конструктивізації» об'єктів пізнання з метою отримання безпосереднього об'єкта дослідження, який може бути як абстрактним, так і ідеалізованим і при цьому його властивості та ознаки не тотожні у своєму результаті, коли ознаки ідеалізованого об'єкта фіксуються у поняттях, категоріях, як результати абстракції процесу розвитку наукової ідеї.

Філософія завжди високо оцінювала значення методу як узагальненої моделі наукової діяльності. Кожна область знання зумовлює різне співвідношення методів пізнання та різні форми, прийоми, засоби реалізації.

Методологія юридичної науки — це не просто теоретичне обґрунтування існуючих методів, а керівні засади та засоби отримання знання. Вибір методології визначається тенденціями та станом розвитку науки і залежить від предмета та об'єкта дослідження, його цілей, завдань та уявлень вченого про засоби пізнання.

Усі спроби створення фрагментів нового знання приречені на невдачу за відсутності в дослідника методологічних орієнтирів.

Методологія правознавства призначена для освоєння правових процесів та явищ на основі використання комплексів філософсько-світоглядних, загальнонаукових та приватно-наукових пізнавальних засобів. Методологія права є не що інше, як загальнонауковий феномен, що поєднує всю сукупність принципів і методів пізнання (світоглядні, філософські методи пізнання, загально- та приватно-наукові поняття та методи), вироблених усіма суспільними, у тому числі, юридичними науками.

В рамках методології науки доцільно розрізняти наукові підходи та методи проведення досліджень. Науковий підхід відрізняється широтою охоплення явищ та процесів у ході дослідження, а також засобів пізнання та може включати концепції, принципи, категорії, методи, інші прийоми пізнання. Вибір наукових підходів визначає параметри дослідження.

Науковий метод — це окремий прийом, спосіб, «шлях» дослідження чи сукупність взаємозалежних дослідницьких прийомів.

Ієрархія методів та наукових підходів передбачає більш високу значущість наукових підходів у порівнянні з методами. Науковий підхід і метод дослідження можуть співвідноситися як ціле та його частина, коли метод вбудовується та органічно існує в рамках того чи іншого підходу, є його незмінною складовою. Водночас метод — самостійна категорія, яка може застосовуватися в межах різних підходів, їх концепцій та принципів.

Обґрунтування взаємозв'язку наукових підходів та методів дослідження виділяє у структурі пізнання правових явищ діалектичну, соціологічну, системну, функціональну, аксіологічну, герменевтичну та інші методологічні складові.

Методологія юридичної науки все ж таки єдина, а вже в ній можна виділити різні напрями і визначити їх як наукові підходи. Привертає увагу поділ теоретичної правової наукою саме категорій «підходи» і «методи», де автори методологічними підходами називають матеріалістичний, метафізичний, герменевтичний, антропологічний, комунікативний [4].

Розподіл інструментів досліджень на наукові підходи та методи значимо не лише для їх ідентифікації, але й для фіксації теоретико-методологічних установок та сучасних трансформацій у пізнанні правової реальності. Однак визначення підходів та методів для конкретного дослідження залишається справою вибору, переваги, теоретичного уявлення та мотивації самого дослідника в залежності від цілей та предмета наукового пошуку. У цьому питанні вибору методології вторинний стосовно предмета дослідження. Правильний вибір методології (наукових підходів та методів) визначає зміст та вектор дослідження.

Широка палітра методологічних рефлексій показує велику свободу роздумів, відмінність думок, персоніфікацію концепцій, які можуть бути відтворені за дотримання певних умов і правил.

Таким чином, необхідна визначеність: побудови методології правознавства за допомогою узгоджених дій усієї спільноти вчених-юристів; вироблення дослідниками методології у межах окремих галузей науково-юридичних знань; визначення обраної методології вченим (науковим колективом) під час проведення конкретного дослідження.

З викладеного вище можна зробити такі **висновки**.

1. З позицій методології є передумови розрізняти наукові підходи та окремі прийоми (засоби) проведення правових досліджень, як одні, так і інші можуть бути вже усталеними, визнаними науковою спільнотою або знову, що з'явилися. Такого роду методологічна визначеність передбачає консолідацію зусиль наукового юридичного співтовариства, покликаною вибудовувати систему знань у сфері для їх приросту.

2. Наукові підходи, які покликані спрямовувати пошук дослідників у певній науковій галузі, необхідно структурувати наступним чином: а) концептуальні ідеї, визначені парадигмами та накопиченою системою знань; б) принципи, якими має ке-

руватися дослідник; в) власне методи чи прийоми отримання знань.

3. Інтерпретація наукових підходів та методів застосовна до окремих галузей наукових юридичних знань.

Список використаних джерел:

1. Francis Bacon. The new Organon. Editors: Lisa Jardine, Michael Silverthorne. Cambridge University Press. 2000. URL: <https://dokumen.pub/francis-bacon-the-new-organon-0521563992-9780521563994-9780511011542.html>
2. Дамірлі М. А. Методологія порівняльно-правових досліджень. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Том 3. Загальна теорія права /редкол.: Петришин О. В. та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького; Нац. юридичний ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 272–279. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/Damirli_272-279.pdf
3. Дубов Г. О. Становлення методології юридичних досліджень. Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ. Нац.ун-т ім. Тараса Шевченка. 2014. 160 с.
4. Загальна теорія держави і права. Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. М. В Цвіка, О. В Петришина. Харків: Право. 2009. С. 27–31
5. Кельман М. С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Філософія права*. 2015. № 4. С. 33–49. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/4327/1.Kelman.pdf>
6. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Львів. 2011. 492 с.
7. Краус Н. М. Методологія та організація наукових досліджень: навчально- методичний посібник. Полтава: Оріяна, 2012. 183 с.
8. Петришин О. В. Право як соціальне явище: особливості юридичного підходу. *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Т. IV–V. С. 73–83.
9. Петришин, О. В. Проблеми соціалізації правової науки. *Право України*, 2010, № 4 С. 133–142.
10. Радіонова Л. О. Методологія наукових досліджень: курс лекцій. Харків :ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2019. 124 с.
11. Фальковський А. О. Аксиологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад». Одеса. 2011. 216 с.
12. Федоренко В. Л. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні / наукова доповідь. НАПрН України. Київських регіональний центр. Київ: 2015. 64 с.

REFERENCES:

1. Francis Bacon. (2000). The new Organon. Editors: Lisa Jardine, Michael Silverthorne. Cambridge University Press. URL: <https://dokumen.pub/francis-bacon-the-new-organon-0521563992-9780521563994-9780511011542.html>
2. Damirli M. A. (2017). Metodolohiia porivnialno-pravovykh doslidzhen. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 volls. Voll 3. Petryshyn O. V. at alls. (Eds.). ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho; Nats. yurydychnyi un-t im. Yaroslava Mudroho. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMMK/Damirli_272-279.pdf
3. Dubov H. O. (2014). Stanovlennia metodolohii yurydychnykh doslidzhen. Candidate's thesis : 12.00.01. Kyiv. Nats. un-t im. Tarasa Shevchenko.
4. Zahalna teoriia derzhavy i prava. Tsvik M. V., Petryshyn O. V. (Eds.) (2009). Kharkiv: Pravo.
5. Kelman M. S. (2015). Metodolohiia suchasnoho pravoznavstva: stanovlennia ta osnovni napriamy rozvytku. *Filosofii prava*. № 4. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/4327/1.Kelman.pdf>
6. Kelman M. S. (2011). Yurydychna nauka: problemy metodolohii. Lviv.
7. Kraus N. M. (2012). Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navchalno- metodychnyi posibnyk. Poltava: Oriiana.
8. Petryshyn O. V. (2006-2007). Pravo yak sotsialne yavyshe: osoblyvosti yurydychnoho pidkhotu. *Problemy filosofii prava*. Volls. IV–V.
9. Petryshyn, O. V. (2010). Problemy sotsializatsii pravovoi nauky. *Pravo Ukrainy*, № 4.
10. Radionova L. O. (2019). Metodolohiia naukovykh doslidzhen: kurs lektsii. Kharkiv :KhNUMH im. O. M. Beketova.
11. Falkovskiy A. O. (2011). Aksiolohichniy pidkhid v metodolohii suchasnoi yurysprudentsii: Candidate's thesis : 12.00.12. Nats. un-t «Odes. yuryd. akad “ . Odesa.
12. Fedorenko V. L. (2015). Metodolohiia suchasnykh konstytutsiino-pravovykh doslidzhen v Ukraini / naukova dopovid. NAPrN Ukrainy. Kyivskykh rehionalnyi tsentr. Kyiv.

S. M. Oleinykov

Scientific approaches and methods of research activities

Annotation. *The methodology of legal science is shown as a system of scientific approaches and methods of knowledge.*

Within the framework of the methodology of science, scientific approaches and research methods are distinguished. The scientific approach is broader in terms of coverage of phenomena and processes during research and may include

concepts, principles, categories, methods, and other methods of cognition. The choice of scientific approaches determines the parameters of the research.

The methodology of legal science is unified, and it is already possible to distinguish different directions and define them as scientific approaches.

Within the framework of the methodology of science, it is appropriate to distinguish between scientific approaches and methods of conducting research. The scientific approach is distinguished by the breadth of coverage of phenomena and processes during research, as well as means of cognition, and may include concepts, principles, categories, methods, and other methods of cognition. The choice of scientific approaches determines the parameters of the research. The scientific method is a separate technique, method, «path» of research or a set of interdependent research techniques.

The hierarchy of methods and scientific approaches assumes a higher significance of scientific approaches compared to methods. A scientific approach and a research method can be related as a whole, and its part, when the method is embedded and organically exists within the framework of one or another approach, is its invariable component. At the same time, the method is an independent category that can be applied within various approaches, their concepts and principles.

The substantiation of the relationship between scientific approaches and research methods distinguishes dialectical, sociological, systemic, functional, axiological, hermeneutic and other methodological components in the structure of knowledge of legal phenomena.

The hierarchy of methods and scientific approaches assumes a higher significance of scientific approaches compared to methods. A scientific approach and a research method can be related as a whole, and its part, when the method is embedded and organically exists within the framework of one or another approach, is its invariable component. At the same time, the method is an independent category that can be applied within various approaches, their concepts and principles.

Keywords: *law, science, legal science, methodology of legal science, scientific approach, scientific method.*